

**AB iftlikten atala Stratejisi
Perspektifinden Türkiye'nin
Tarım ve Gıda Sektörünün
Rekabetiliđini Artırmaya
Yönelik neriler**

Prof. Dr. Gökhan ZERTAN

Mart 2025

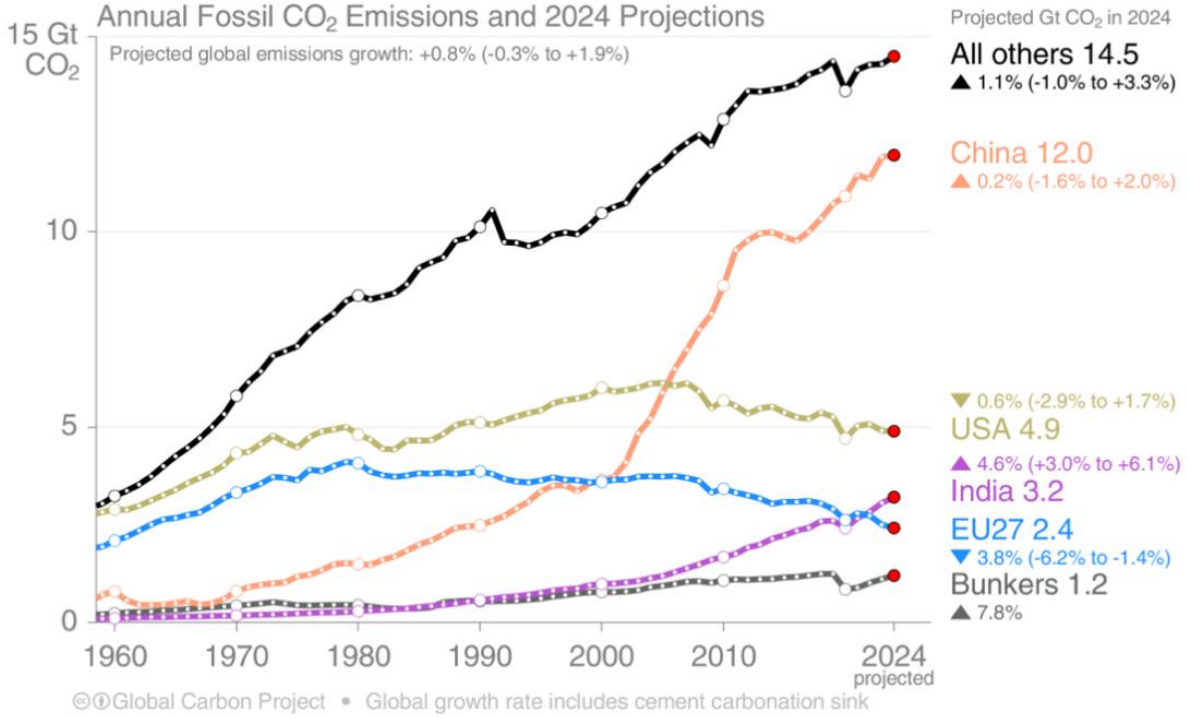
İçindekiler

Giriş	3
1. AB ve Tarım Sektörü	5
1.1. AB içinde Tarımın Rolü	5
1.2. AB için Seçili Ürünlerde Kendine Yeterlilik.....	5
2. AB'deki Tarım ve Gıda Sektörü Odaklı Gelişmeler	6
2.1 Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ve Tarım ve Gıda Sektörü Odağındaki Hedefleri	6
2.2. Çiftlikten Çatala Stratejisi'nin Detayları	7
2.3 AYM ve Çiftlikten Çatala Stratejisi'nin Etkileri Üzerine Çalışmalar	7
2.4 Eleştiriler	8
2.5. Diğer Politika ve Programlar	8
2.5.1. Yeni Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Hedefleri	8
2.5.2. Eko Planlar	10
3. Türkiye ve AB	11
3.1. AB'nin Tarım ve Gıdada Dış Ticareti ve Türkiye'nin Konumu	11
3.2. Türkiye ve AB Düzenlemelerine Uyum.....	12
3.3. AB'nin 2030 Hedefleri ve Türkiye'nin Durumu	12
3.4. AB'deki Gelişmelerinin Türkiye'nin Tarım ve Gıda Sektörünün Rekabetçiliği Üzerine Etkileri ve Politika Önerileri	14
4. Sonuç	18
REFERANSLAR	20

Giriş

Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik faaliyetlerin yoğunluğunun artması sonucunda küresel olarak olumlu ve olumsuz etkiler meydana gelmiştir. Yaşanan gelişmeler ile birlikte hemen her tür ekonomik faaliyette miktar ve katma değerde olumlu etki gözlenirse de kaynakların yoğun kullanımı ile birlikte başlangıçta doğanın tahrip olması şeklinde ortaya çıkan süreç dünyayı özellikle son 50 yıl içerisinde küresel ısınma ve iklim değişikliği riskleri ile karşı karşıya getirmiştir.

Şekil 1. Senelik Fosil Karbondioksit Salımı ve 2024 Projeksiyonu

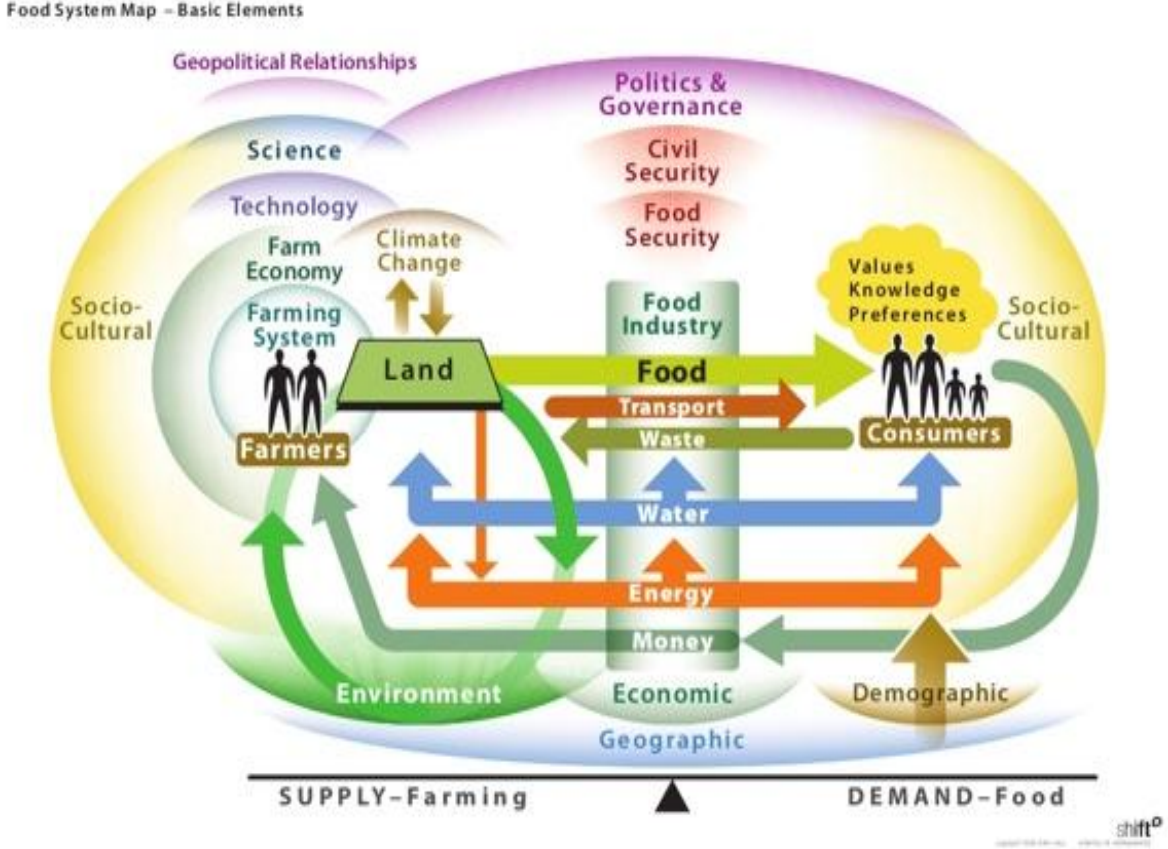
Kaynak: <https://globalcarbonbudget.org/fossil-fuel-co2-emissions-increase-again-in-2024/>

Şekil 1'de görüldüğü gibi, 1960-1980 arasında karbon emisyonları özellikle ABD ve Avrupa Birliği (AB)'nde artmış; takip eden dönemlerde AB içerisinde miktar sabit kalıp 2000'lerden itibaren düşüşe geçmiştir; ABD'de ise düşüş ancak 2005 civarı başlamıştır. Buna karşılık, Çin 1970 sonrası sürekli olarak salımını artırmış; Hindistan'ın karbon salımı ise 1990'lardan itibaren artış göstermiştir. Sonuç olarak özellikle 2000'lerden itibaren küresel olarak karbon salımında ciddi seviyelere gelen bir artış yaşanmıştır. Diğer ülkeler de 1960 sonrası kuvvetli artış trendini takip etmiştir. Bu gelişmelerde göz önüne alınması gereken bir nokta her ne kadar gelişmiş ülkelerin izledikleri politikalar ile karbon salımları azalmış gözükse de özellikle Çin'in küresel talebi karşılamaya hizmet eden üretimi ve ihracatı aslında "arka kapı" olarak başta gelişmiş ülkeler olmak üzere önemli büyüklükte küresel ekonominin karbon salımı anlamına da geldiğidir.

Ekonomik faaliyetler, karbon salımı, sera gazı etkisi, küresel ısınma ve iklim değişikliği şeklinde ilerleyen döngü, uzun süre tarım, gıda ve ilişkili sektörler olarak değerlendirilen yapının aslında iç içe geçmiş ve oldukça karmaşık bir "sistem" olarak değerlendirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Şekil 2'de görüldüğü gibi tarım değer zinciri içerisinde yatay ve dikey ilişkilerin yoğunluğu, sistemin sosyal, kültürel, teknoloji, sağlık, bilim uzantıları ve ekonomik etkilerin olduğu kadar çevresel etkilerin de önemli sonuçlar doğurması tarım

ve gıda sektörünün bütüncül bir yapı ve kapsayıcı bir sistem şeklinde analiz edilmesini kritik hale getirmektedir.

Şekil 2. Gıda Sistemi Haritası

Kaynak: ShiftN CVBA. Global Food System Map. 2009.

<https://image.slidesharecdn.com/shiftnglobalfoodsystemmaps-160114131223/75/global-food-system-map-2-2048.jpg?cb=1666149747>

Bu gelişmeler çerçevesinde, AB yayınladığı raporlar ile AB gıda sisteminin sürdürülebilirlikten uzaklaştığını vurgulamaktadır. AB içerisinde gıda sistemi toplam sera gazı emisyonlarının %30'unu üretmekte; biyolojik çeşitlilik kaybının önemli bir tetikleyicisi olarak ortaya çıkmakta; büyük miktarda kaynak israfına neden olmakta, aynı zamanda sağlıksız beslenme alışkanlıklarına ve nihayetinde obeziteye ve ilgili hastalıklara yol açmaktadır. Bu nedenlerle, tarım ve gıda sisteminin bir dönüşüm geçirmesi ve adil, sağlıklı ve çevre dostu bir yapıya dönüşmesi gerekmektedir. Bu amaçlarla AB, gıda sistemine yönelik hedeflerini iklim, biyolojik çeşitlilik ve beslenme performansını iyileştirme odaklı oluşturmaktadır. AB'nin 2050 yılına kadar Avrupa kıtasının - oldukça iddialı bir şekilde- ilk iklim-nötr kıta olması hedefine ulaşılması için ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrılması ve hiçbir kişinin ve hiçbir yerin geride bırakılmaması amaçlanmaktadır.

1. AB ve Tarım Sektörü

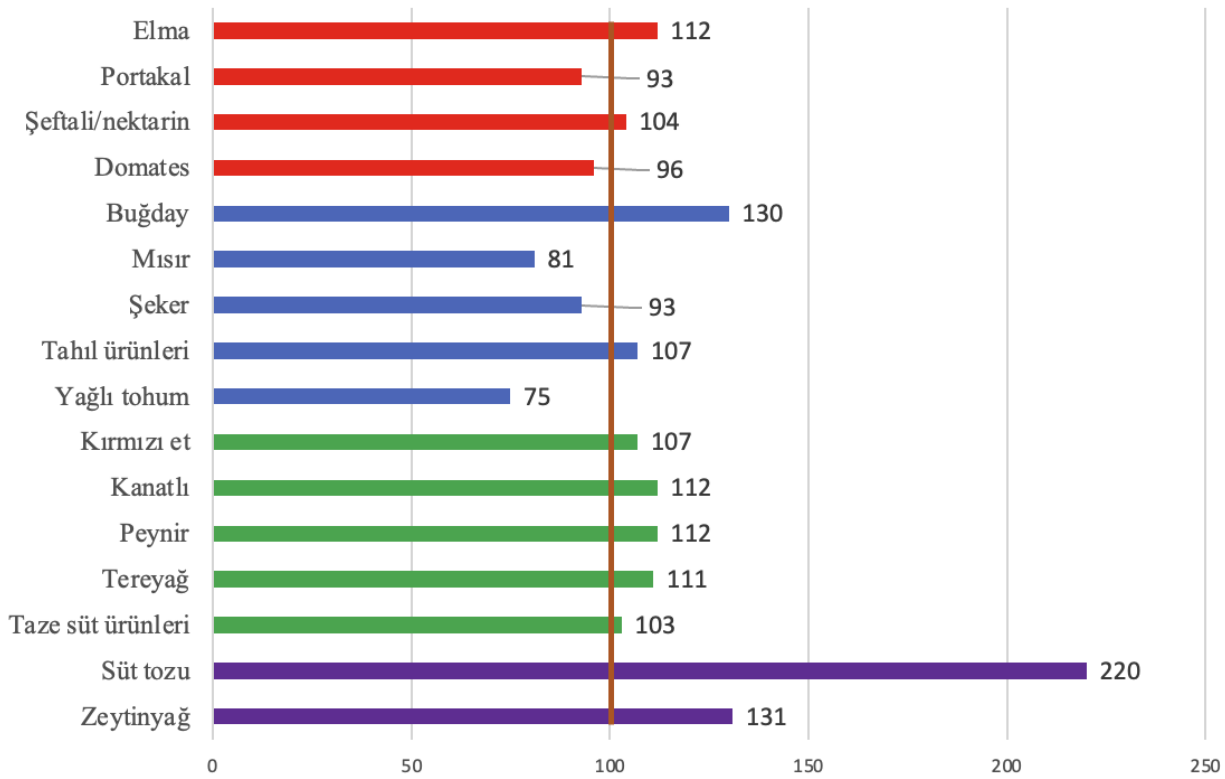
1.1. AB içinde Tarımın Rolü

AB'de 11 milyon çiftlik 22 milyon çiftçiye istihdam sağlamakta; tarım ve gıda sektörleri ise AB genelinde 44 milyon insana iş sağlamaktadır. Tarım sektörü 2023'te AB'nin genel GSYİH'sine 218,1 milyar avro katkıda bulunmuştur ve bu rakam GSYİH'nin %1,3'ünü oluşturmaktadır. Sektörler 223,9 milyar avro katma değer ve 537,1 milyar avro çıktı değeri oluşturmaktadır. Tarım sektörü 2023 yılında AB'nin üçüncü ülkelere toplam ihracatının %8,9'unu oluşturmaktadır. AB ihracatı içinde tarımsal ürünlerin ihracatı dördüncü sırada yer almakta olup AB'nin ticaret fazlasının %25'ini üretmektedir¹.

1.2. AB için Seçili Ürünlerde Kendine Yeterlilik

AB içindeki seçili ürünlerde yeterlilik oranlarına bakıldığında, Şekil 3'te paylaşıldığı gibi, süt ürünlerinde yeterlilik oranlarının oldukça yüksek, tahıllarda -mısır dışında- yüksek, meyvelerde genel olarak yüksek, yağlı tohumlarda düşük ancak zeytinyağında yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 3. AB'de Seçilen Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Oranları

Kaynak: EU-Agricultural Outlook for Markets, Income and Environment 2022-2032, 2022

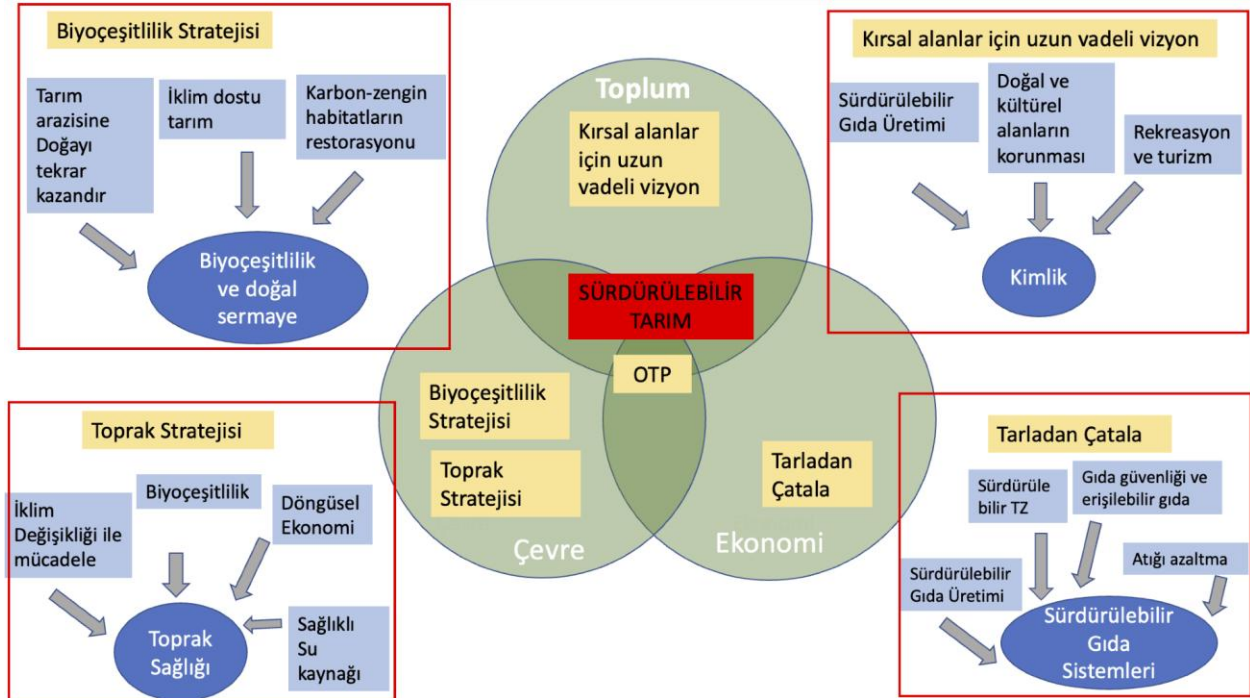
¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Extra-EU_trade_in_agricultural_goods;
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Extra-EU_trade_in_agricultural_goods

2. AB'deki Tarım ve Gıda Sektörü Odaklı Gelişmeler

2.1 Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ve Tarım ve Gıda Sektörü Odağındaki Hedefleri

AB'nin 2020 yılında hayata geçirdiği AYM'nin uzun vadede sürdürülebilir bir tarım ve gıda sistemini elde etmeye yönelik hedefleri toplum, çevre ve ekonomi başlıklarında toplanabilir. Şekil 4'te paylaşıldığı gibi toplum başlığında kırsal alanlar için uzun vadeli bir vizyon tasarlanmakta; çevre başlığı altında Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Toprak Stratejisi gibi çevreyi etkileyen konularda stratejiler ortaya konmakta; ekonomi başlığı altında ise Çiftlikten Çatala Stratejisi (*Farm to Fork Strategy*) bulunmaktadır. Bu üç başlık **Sürdürülebilir Tarım** teması altında kesişmekte; Ortak Tarım Politikası (OTP) da çevre ve ekonomi başlıklarının kesişiminde yer almaktadır.

Şekil 4. AYM ve Başlıkları

Kaynak: Boix-Fayos vd., 2023

AYM ile birlikte "**Çiftlik Kapısı**" (*at the farm-gate*) hedefleri olarak kimyasal pestisitlerin ve besin kayıplarının %50 gübre kullanımının %20; çiftlik hayvanları ve su ürünleri yetiştiriciliği için antimikrobiyal satışlarının %50 oranında azaltılması; tarım arazisinin %25'inin organik tarıma ve tarım arazisinin %10'unun yüksek çeşitlilikteki arazi (ağırlıklı ağaç ve uzun yıllar için bitkiler) özelliklerine ayrılması gibi hedefler yer almaktadır. "**Çiftlik Sonrası**" (*beyond the farm-gate*) hedefleri ise 2030 yılına kadar perakende ve tüketici düzeylerinde kişi başına düşen gıda kayıplarını %50 oranında azaltmak ve sürdürülebilir ve sağlıklı gıda seçimlerini ve diyetlerini destekleyen bir gıda ortamı yaratmak şeklinde belirlenmektedir (Guyomard vd., 2023).

2.2. Çiftlikten Çatala Stratejisi'nin Detayları

Avrupa Komisyonu 2020 yılında Çiftlikten Çatala (*Farm-to-Fork*) Stratejisi'ni yayınladı. Bu Strateji, Avrupa'yı ilk iklim nötr kıtaya dönüştürmeyi amaçlayan bir dizi politika girişimi olan AYM'nin bir parçasıdır. Çiftlikten Çatala Stratejisi, pestisitlere ve antimikrobiyalere olan bağımlılığı ve besin kayıplarını azaltarak, **organik çiftçiliği teşvik ederek**, hayvan refahını iyileştirerek, obezite eğilimlerini tersine çevirerek, gıda israfını azaltarak ve biyolojik çeşitlilik kaybını tersine çevirerek **sürdürülebilir bir gıda sistemine** geçişi teşvik etmektedir. Çiftlikten Çatala Stratejisi aynı zamanda tarımsal üretimden gıda tüketimine kadar gıda sistemine **sistemsel bir yaklaşım** benimsemekte ve **sosyal, çevresel ve ekonomik** sorunları birbirine bağlamaktadır. Strateji ile iklim, biyolojik çeşitlilik, beslenme ve sağlığı birleştiren bir geçiş yolu taslağı çizilmektedir.

Çiftlikten Çatala Stratejisi Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini de uygulamaya koymayı amaçlayarak AB'nin OTP dahil olmak üzere mevcut politikalarını reforma tabi tutmaktadır. **Tarımsal İstisnacılık** (*agricultural exceptionalism*) kamu eylemleriyle ilişkili olarak bölümlere ayrılmış bir karar alma sürecini ifade eder. İstisnacı politikalar takip edildiğinde politikadan doğrudan etkilenen diğer paydaşlar tartışma dışında tutulurlar. Buna karşılık, Çiftlikten Çatala Stratejisi AB içinde **SANTE (Gıda Güvenliği)** liderliğinde üç büyük genel müdürlük olan **SANTE, ENV (Çevre) ve AGRI (Tarım)**'ye ortaklaşa emanet edilmekte ve bu sayede politikacıların **tarımsal istisnacılık** dediği kavram kırılmaktadır (Aubert, 2024).

2.3 AYM ve Çiftlikten Çatala Stratejisi'nin Etkileri Üzerine Çalışmalar

AYM ve kapsamı içindeki Çiftlikten Çatala Stratejisinin muhtemel etkileri üzerine çeşitli modeller geliştirilmiş olup bunu takiben akademik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda farklı varsayımlara dayalı olarak alternatif senaryolar değerlendirilmiştir. Şekil 5'te seçili olan çalışmalarda beklenen etkiler paylaşılmıştır. Temel göstergelere bakıldığında şu sonuçlara varılmaktadır: AB içindeki üretim tüm tarım ürünlerinde %6-20 arasında düşmektedir. Tarım ürünleri fiyatları özellikle azalan üretimle birlikte tüm çalışmalarda artmaktadır. AB çiftçi gelirleri bazı çalışmalarda düşse de bazı çalışmalarda da özellikle fiyat artışlarından dolayı artmaktadır. Tarım ürünlerinin uluslararası ticareti azalmaktadır. Yeşil Mutabakatın özellikle kimyasal kullanımını kısıtlayıcı koşulları ile birlikte küresel üretim düşmektedir. Yapılan çalışmalarda detaylı yer verilmese de izlenen politika değişiklikleri ile birlikte temel hedefler arasında yer alan çevre etkisi önemli ölçüde değişmemektedir.

Şekil 5. AYM'nin ve Çiftlikten Çatala Stratejisinin Etkilerine Yönelik Yapılan Çalışmalar

	AB üretimi	AB Çiftçi Geliri	Fiyatlar	Çevre	Ticaret	Küresel Üretim
Beckman (2020a)	↓ -%12	↓ -%16	↑ +		↓ -	↓ -
Beckman (2020b)		↑ +	↑ +		↓ -	↓ -
Henning (2021)	et: -%20 süt: -%6 tahıl: -%21 yağlı tohum: -%20	↑ +	↑ +	0		
Barreiro (2021)	tahıl: -%15 sebze: -%12 et: -%14 süt: -%10	↓ - ↓ - ↑ +	↑ +	0	↓ -	
Bremmer (2021)	↓ -%10-20	↓ -	↑ 13%			
Schiavo (2023)	↓ -					

Kaynak: Kullanılan çalışmalar

2.4 Eleştiriler

Çiftlikten Çatala Stratejisi'ne olumsuz yaklaşan ve Strateji'yi sorgulayanlar ise daha sürdürülebilir bir tarım endüstrisi için tarım sistemi dönüşümüne çok az vurgu yapıldığını ve üye devletlerin çevresel önlemleri "sulandıracağı" yönünde endişeler olduğunu ifade etmektedirler. Ek olarak, özellikle Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında tarımsal üretimin yoğunlaştırılmasını savunan Avrupa tarım lobileri de üretimin kısıtlanmasına yönelik muhalefet etmektedirler. Bazı çevre STK'ları da reformu "felaket bir anlaşma" ve "büyük bir politika başarısızlığı" olarak eleştirmektedir.

2.5. Diğer Politika ve Programlar

2.5.1. Yeni Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Hedefleri

AYM ile birlikte tarım sektörü özelinde OTP'yi de tasarlamaktadır. Şekil 6'da görüldüğü gibi, sektörler genelinde AYM ile birlikte çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik temelli olarak iklim değişikliği, çevresel bozulma, ekonomi ve rekabet, enerji, sosyal adalet ve refah ve küresel liderlik ve itibar başlıklarında politikalar tasarlanmaktadır.

Yeni OTP içerisindeki başlıklar da önemli ölçüde AYM'yi takip etmekte; dayanıklı, sürdürülebilir ve adil bir tarım sektörüne ulaşmak hedef olarak konmaktadır. AYM başlıkları tarım özeline taşınmakta; iklim değişikliğine, biyoçeşitliliğin korunmasına, çiftçinin ekonomik dayanıklılığının sağlanmasına, gıda güvenliğine, kırsal kalkınmaya yönelik başlıklar altında politikalar üretilmektedir. Bu çerçevede, AYM bünyesindeki Çiftlikten Çatala Stratejisi altında tarım sektörü politikalarının düzenlenmesi ile sürdürülebilir bir gıda sisteminin oluşturulması, kimyasal kullanımının azaltılması, organik tarımın payının artırılması planlanmaktadır.

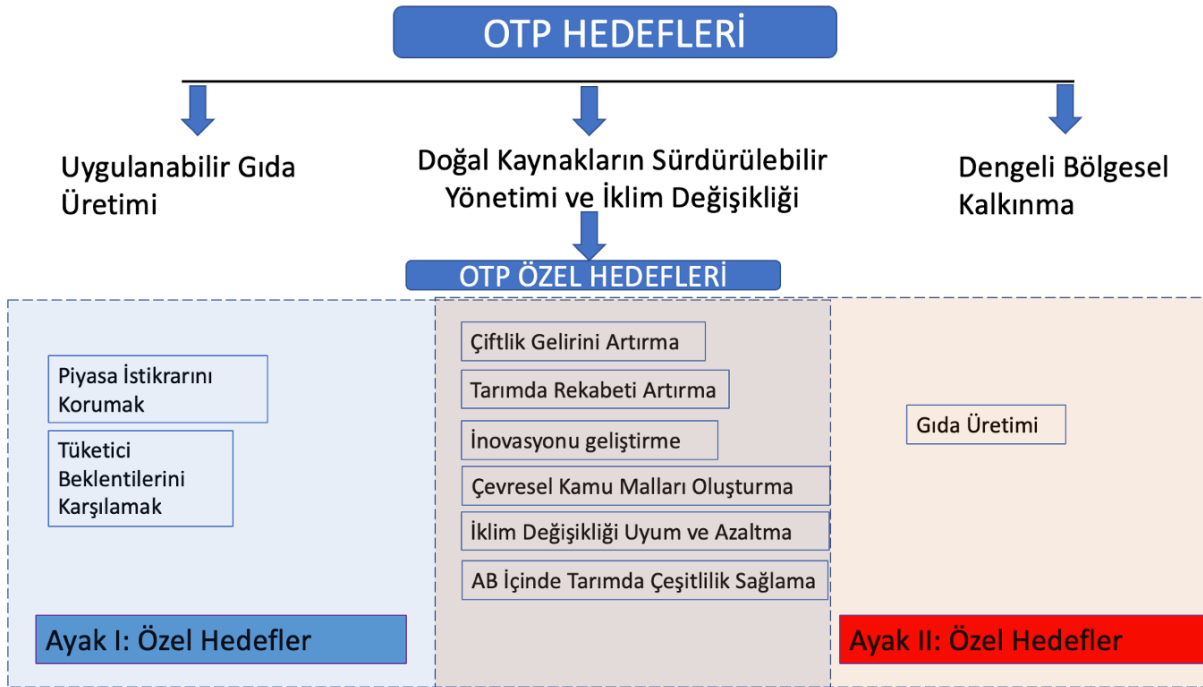
Şekil 6. AYM ve Yeni OTP Hedefleri

Yeşil Mutabakat	Yeni OTP
Temel Hedef: Çevresel, ekonomik, sosyal sürdürülebilirlik	Temel Hedef: Dayanıklı, sürdürülebilir ve adil tarım
1. İklim Değişikliği	1. İklim Değişikliği
2. Çevresel Bozulma	2. Biyoçeşitlilik
3. Ekonomi ve Rekabet	3. Çiftçinin Ekonomik Dayanıklılığı
4. Enerji	4. Gıda Güvenliği
5. Sosyal Adalet ve Refah	5. Kırsal Kalkınma
6. Küresel Liderlik ve İtibar	6. YM ve F2F (Sürdürülebilir Gıda Sistemi; Pestisit ve gübre kullanımını azaltma; organik tarım; biyoçeşitlilik) ile Uyumluluk

Yeni OTP özelinde hedefler çiftçilere adil bir geliri sağlamak; rekabet gücünü artırmak ve pazar yönelimini (*market orientation*) geliştirmek; çiftçilerin değer zincirindeki konumunu iyileştirmek; iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına ve iklim değişikliğine uyuma katkıda bulunmak; sürdürülebilir kalkınmayı ve doğal kaynakların verimli yönetimini teşvik etmek; doğayı ve doğal çevreyi korumak; genç çiftçilerin ilgisini çekmek ve kırsal alanlarda iş gelişimini kolaylaştırmak; kırsal alanlarda istihdamı, büyümeyi, sosyal kapsayıcılığı ve yerel kalkınmayı teşvik etmek ve gıda güvenliğini, gıda kalitesini ve gıda güvencesini geliştirmek şeklinde ifade edilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında OTP AB'nin tarım alanında temel politikalarının belirlendiği başlık olarak ortaya çıkmıştır. Bugün ise iki başlık altında uygulanmaktadır: Bunlardan ilki olan **Çiftçiler için Doğrudan Ödemeler** ile istikrarlı bir gelir elde etme amaçlı olarak her yıl 10 milyon çiftçiye 400 milyar avro değerinde destek verilmektedir. Üreticilerin yanı sıra, destek verilen gıda işletmeleri 44 milyon kişiyi istihdam etmekte ve ekonomiye 750 milyar avro katkı sağlamaktadır. Doğrudan ödemeler vasıtasıyla ihracata destek olunmakta ve üreticilerin adil bir fiyat almaları sağlanmaktadır. Bu sayede, tarımsal üretimin sürdürülmesine ve gıda güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olunmaktadır. OTP altındaki ikinci başlık ise **Kırsal Kalkınmadır**. Bu başlık ile altyapıya, inovasyona ve istihdam yaratmaya odaklanılarak kırsal alanların kalkınmasına yatırım yapılmakta, aynı zamanda kırsal yolların inşasına ve tarım turizmine yönelik teşvik projelerine destek verilmektedir. OTP hedeflerine yönelik detay Şekil 7'de paylaşılmaktadır.

Şekil 7. OTP Hedefleri

Kaynak: <http://capreform.eu/the-intervention-logic-of-the-cap/>

OTP'nin araçları olan fiyat müdahalesi ve piyasa önlemleri, tarımsal gıda tedarik zincirini iyileştirme ve çevre-hayvan-insan sağlığında sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. OTP'nin tüm yararlanıcılarının ödemeleri OTP kapsamında destek alıp almadıklarına bakılmaksızın tüm çiftçilere uygulanan yasal yönetim gerekliliklerine ek olarak bir "Yeşil Mimari"ye dayanmaktadır. OTP desteği alan çiftçilerin iyi tarım ve çevre koşullarına uymaları beklenmektedir.

Yeni OTP hedefleri arasında araştırma ve inovasyondan elde edilen bulguların çiftçiler tarafından benimsenmesinin teşviki; her yararlanıcı için yılda en fazla 100.000 avro sübvansiyon oluşturarak gelir desteğinin daha iyi dağıtılması; AB kırsal alanları için **Uzun Vadeli Vizyon**'da öngörüldüğü gibi **sosyal adaletin ve sosyoekonomik kalkınmanın** desteklenmesi bulunmaktadır².

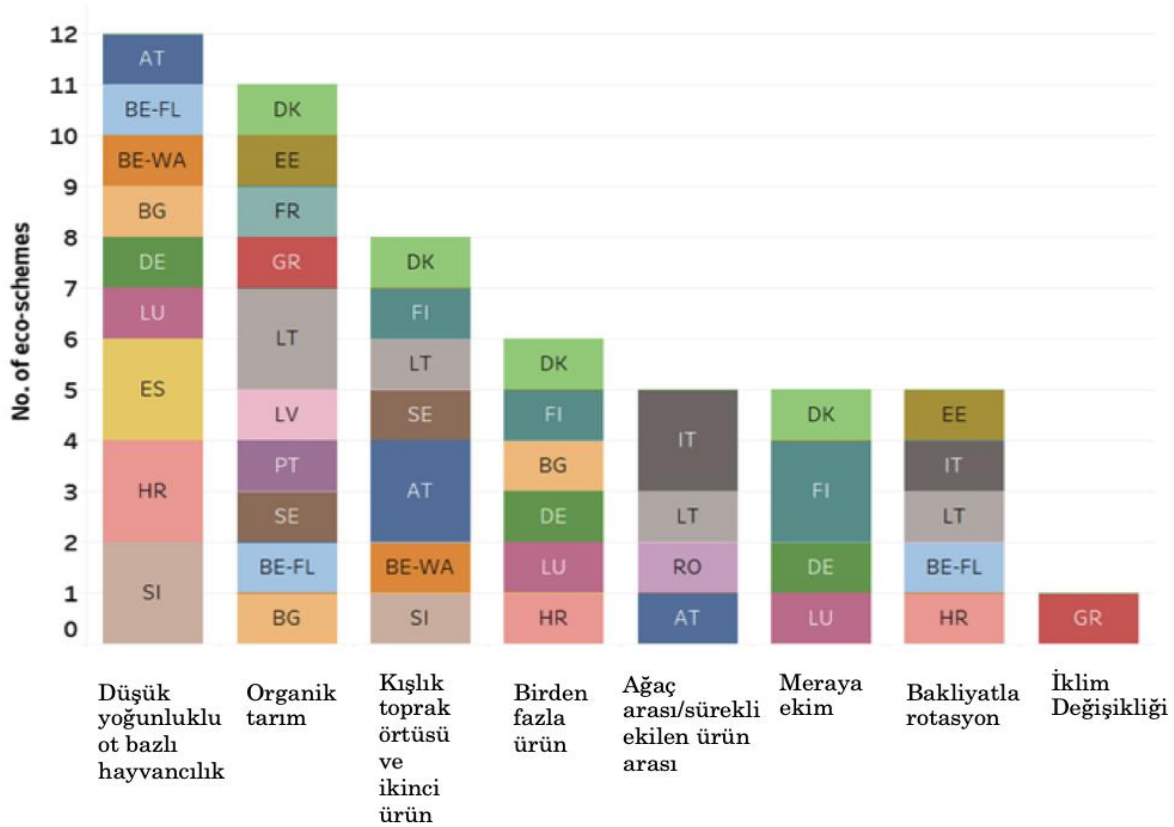
Yeni OTP ile birlikte "**Yeni Kurallar**" da ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında daha yüksek **Yeşil Hedefler**; **Yeşil Eylemler** için daha fazla kaynak aktarılması ve **Organik Tarım** için daha fazla destek verilmesi yer almaktadır.

Tarım sektörü ve OTP AB açısından şu bakımdan da önemlidir: Tarım, AB düzeyinde bir bütün olarak desteklenen tek sektördür ve OTP ile tek bir pazardaki ortak kuralları belirlemektedir. OTP gerektiğinde piyasa oynaklığını ele almakta ve ortak bir ticaret politikası sağlamaktadır. OTP 2014-2020 döneminde AB bütçesinin yaklaşık %40'ını oluştururken, 2021-2027 döneminde ise %31'ini oluşturacaktır.

2.5.2. Eko Planlar

Gelişmeler ile birlikte yeni bir araç olarak ulusal stratejik planlar için zorunlu olan ancak çiftçiler için gönüllü olarak uygulanması beklenen **Eko-Planlar (Eco-Schemes)** tasarlanmakta olup bunlar vasıtasıyla iklim ve çevre dostu uygulamalar için yeni fon ve ek teşvikler sağlanacaktır. Şekil 8'de paylaşıldığı gibi, tasarlanan yeni **184 Eko-Plan** ile farklı ülkelerde farklı başlıklar altında agroekolojiyi, hassas tarımı, örtü altı bitkilerini, karbon çiftçiliğini ve ormancılık uygulamalarını teşvik etmek hedeflenmektedir (Khrisna vd., 2023).

Şekil 8. Eko-Planlar, Uygulayan Ülkeler ve Uygulanan Başlıklar

Kaynak: Khrisna vd., 2023

² https://rural-vision.europa.eu/index_en

Bahsi geçen programlar ve hedefler ile alakalı olarak çeşitli olumsuz görüşler de iletilmiştir. Bunlar arasında bir görüş OTP'nin koyduğu bu hedeflere rağmen uygulamaların Avrupa'da daha sürdürülebilir ve organik tarımın yaratılması için çiftçilere verilen **gerçek desteğe** yansıtılmadığını ifade etmektedir. Bir başka görüş ise çiftçilerin OTP desteklerinden tam olarak faydalanmaları için ekilebilir arazilerinin en az %4'ünü biyolojik çeşitliliğe ayırmaları gerektiğini, bunun da oldukça yüksek bir oran olduğunu belirtmektedir. Son olarak, OTP ile tanımlanan hedeflerin "**kağıt üzerinde**" yeşil olduğu ve gerçekteki durumla örtüşmediği de paylaşılmaktadır.

3. Türkiye ve AB

3.1. AB'nin Tarım ve Gıdada Dış Ticareti ve Türkiye'nin Konumu

AB ile Türkiye arasındaki ticaret ilişkisine bakıldığında, 2024 yılında Türkiye'nin tüm sektörlerde ihraç ettiği malların %41,4'ü AB'ye giderken, ithal ettiği malların %32,1'inin AB'den geldiği görülmektedir. Tarım ürünlerine bakıldığında ise 2024 yılında Türkiye tarım ürünleri ihracatı 36,2 milyar doları bulmuştur. Şekil 9'da paylaşıldığı gibi, bu rakamın içerisinde AB'ye olan tarım ürünleri ihracatı 6,6 milyar avro tutmuşken, AB'den olan tarım ürünleri ithalatı ise 4,9 milyar avro seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 9. AB Tarım-Gıda Dış Ticaretinde Türkiye'nin Konumu

Ranking of EU main Agri-food trade partners and Türkiye

Top Destinations: 2023				Top Origins: 2023			
		Value Mio €	% Share Extra-EU			Value Mio €	% Share Extra-EU
1	United Kingdom	51 266	22.6	1	Brazil	17 229	10.9
2	USA	27 180	12.0	2	United Kingdom	15 454	9.8
3	China	14 588	6.4	3	Ukraine	11 830	7.5
4	Switzerland	11 528	5.1	4	USA	11 744	7.4
5	Japan	7 876	3.5	5	China	8 334	5.3
6	Russia	6 809	3.0	6	Türkiye	6 621	4.2
7	Norway	5 975	2.6	7	Indonesia	5 484	3.5
8	Türkiye	4 850	2.1	8	Switzerland	4 852	3.1

Kaynak: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/7dee14a1-23d8-47a6-a15f-e79d35b98f07_en?filename=monitoring-agri-food-trade-june2022_en.pdf.

Türkiye, AB'ye en çok meyve ve kuruyemiş ile sebze mamulleri ve sebze ihraç etmişken en yüksek ithalat kırmızı et, kahve, çay, kakao ve baharat, çeşitli mamul hazırlama malzemesi, tütün, sigara ve puroda gerçekleşmiştir.

2024 yılı sonuna yönelik resmi rakamlar henüz açıklanmamış olmakla birlikte 2023 yılı 23 Ocak-23 Kasım arası ile 2024 yılı 24 Ocak-24 Kasım arasına yönelik AB-Türkiye tarım ve gıda ürünleri ticaret verisi şu şekildedir:

Tablo 1. AB-Türkiye Tarım ve Gıda Ürünleri Ticaret Verisi

Milyon Avro	2023	2023: Ocak-Kasım	2024: Ocak-Kasım	Değişim
AB İhracatı	4,863	4,503	4,729	%5
AB İthalatı	6,621	6,039	6,639	%10

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, bahsi geçen iki döneme göre AB'nin Türkiye'ye ihracatı %5 artmış; Türkiye'den ithalatı ise %10 artmıştır³.

³ Monitoring EU Agri-Food Trade, Şubat 2025.

3.2. Türkiye ve AB Düzenlemelerine Uyum

Türkiye 14 Temmuz 2021'de "Yeşil Mutabakat Eylem Planı"nı açıklamış ve geç de olsa 7-11 Ekim 2021 tarihlerinde Paris İklim Anlaşması'nı onaylamıştır. Türkiye "Ulusal Katkı Beyanı" çerçevesinde AB düzenlemelerine uyum amaçlı olarak 2030 yılına kadar emisyonlarını *Business as Usual* (BaU) senaryosuna kıyasla %41 oranında azaltmayı ve 2053 yılında net-sıfır emisyonu hedeflemektedir.

AB tarafından 2024 yılı Ekim ayında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda tarım ve gıda sektörü özelinde öne çıkan konular aşağıda listelenmektedir:

- Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında sürdürülebilir tarım konusunda **önemli bir adım atmadı**.
- Türkiye AB'nin OTP kapsamında verilen desteği yöneten ilkelerden **uzaklaşmaya devam etti**.
- Entegre yönetim ve kontrol sisteminin (IACS) kurulması konusunda **ilerleme kaydedilmedi**.
- Ortak Pazar Organizasyonu (CMO) konusunda **ilerleme kaydedilmedi**.
- AB ile yapılan ticaret anlaşması kapsamında sığır eti ve canlı sığır hayvanları için tercihli kotaların etkili bir şekilde açılması ve doldurulması **şeffaflıktan uzak kalmaya devam ediyor ve hiçbir ithalat lisansı verilmedi**.
- Yasal çerçeve konusunda **ilerleme kaydedilmedi**.
- Kanıta dayalı politika yapımı, politika ve program değerlendirmeleri ve etki değerlendirmesi için mekanizmalar henüz **yeterli değil**.

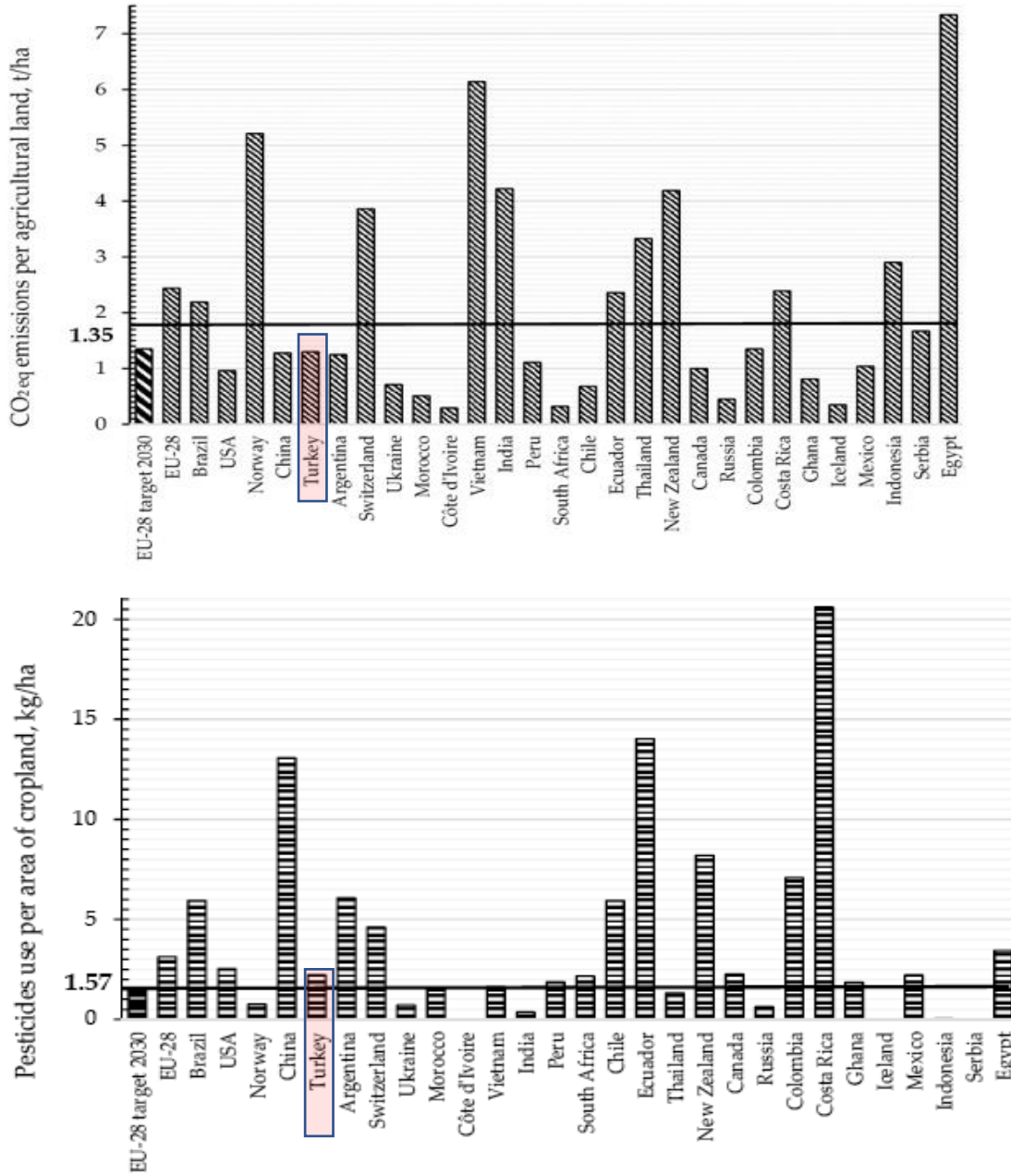
Bu olumsuz yorumlara karşılık Rapor'da olumlu bir gelişme olarak Türkiye'nin tarım istatistikleri için taslak strateji konusunda **ilerleme kaydettiği ifade edilmektedir**⁴.

3.3. AB'nin 2030 Hedefleri ve Türkiye'nin Durumu

Şekil 10'da paylaşıldığı gibi, 2030 yılı AB hedef göstergeleri dikkate alındığında Türkiye'nin mevcut tarım arazisi başına **CO₂ emisyon** seviyelerinin **hedefin altında olduğu** ve ekilebilir arazi başına **gübre kullanımı** seviyelerinin hedefin biraz üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum değerlendirildiğinde **Türkiye diğer ihracatçı ülkelere göre oldukça avantajlı bir durumda yer almaktadır**.

⁴ https://enlargement.ec.europa.eu/turkiye-report-2024_en

Şekil 10. AB 2030 Karbondioksit Emisyon ve Gübre Kullanım Hedefi ve Seçilen İhracatçı Ülkelerde Mevcut Durum

Kaynak: Faichuk vd. (2022) ve FAOSTAT: <http://www.fao.org/faostat/en/#data>

Konuya dair yapılan bir çalışmada, Faichuk vd. (2022) Türkiye özelinde şu yorumu paylaşmaktadır: "AB'ye en çok tarımsal gıda ihraç eden ilk beş ülke arasında, muhtemelen yalnızca Türkiye'nin 2030'a kadar olası ithalat kısıtlamalarının getirilmesi tehdidinden kaynaklanan kayıpları en aza indirmek için en iyi fırsatlarla sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, Brezilya, ABD, Norveç ve Çin için AB tarımsal gıda pazarındaki mevcut paylarını korumak zor olacaktır."

3.4. AB'deki Gelişmelerinin Türkiye'nin Tarım ve Gıda Sektörünün Rekabetçiliği Üzerine Etkileri ve Politika Önerileri

AB Komisyonu'nun Ocak 2025'te yayınlamış olduğu EU Agricultural Outlook 2024-2035 raporu temel tarım ürünlerindeki gelecek projeksiyonlarını paylaşmaktadır (https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/outlook/medium-term_en). Çalışmada yer alan sonuçlar şu şekildedir:

- OECD-FAO 2024-2033 Tarım Görünüm Raporu küresel seviyede orta gelirli ülkelerde büyük ölçüde temel gıda maddeleri, hayvancılık ürünleri ve yağların daha fazla tüketilmesinden kaynaklı kalori alımında %7'lik bir artış; düşük gelirli ülkelerde ise %4'lük bir artış olacağını ifade etmektedir. Küresel olarak reel tarım emtia fiyatlarının hafif düşüş göstermesi beklenmektedir.
- AB mısır ve yağlı tohumlar dışında temel tarım ürünlerinde (buğday, arpa, et, süt ürünleri, zeytin yağı ve şarap) kendine yeterli seviyede kalacaktır.
- İklim değişikliği ile su ve toprak kullanımı kaynaklı olarak AB'de tarımsal üretim verimliliği tehdit altındadır.
- AB'de tüketiciler gıdaya daha az ödeme yapmak istemekte ama gıda kalitesi ve güvenliğinden de ödün vermemektedir.
- AB'de kırmızı et tüketimi hafif düşüş göstermekte; özellikle bakliyat kaynaklı bitkisel protein tüketimi artış eğilimi göstermektedir.
- AB meyve ve sebze üretiminde aşırı hava olayları, artan enerji maliyetleri, pestisitlerin kısıtlı kullanımı ve zararlı salgınları tehdit oluşturacaktır. Tüketicinin sağlıklı beslenme yönündeki farkındalıklarındaki artış talebi olumlu yönde etkileyecektir.

Bu çalışmanın konuları olan ve yukarıda detaylı olarak tartışılan AYM, Yeni OTP ve Çiftlikten Çatala Stratejisi gibi program ve politikalara yönelik özet bilgi aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. AYM, Yeni OTP ve Çiftlikten Çatala Başlıkları

Özellik	Yeşil Mutabakat (Green Deal)	Yeni Ortak Tarım Politikası (CAP 2023-2027)	Çiftlikten Çatala Stratejisi (Farm to Fork)
Amaç	2050 yılına kadar ilk iklim-nötr kıta	Sürdürülebilir tarımsal üretim, çiftçileri desteklemek	Adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi
Kapsam	Sürdürülebilirlik temelli çevre ve iklim politikaları	Tarımsal ve kırsal kalkınma	Gıda üretimi, tüketimi ve sürdürülebilirliği içeren entegre strateji
Temel Hedefler	Emisyonları azaltmak, biyoçeşitliliği artırmak, etkin kaynak kullanımı	Gıda güvenliği, sürdürülebilir üretim, çiftçi destekleri	Pestisit, gübre ve antibiyotik kullanımını azaltmak, organik tarımı teşvik etmek
İklim Eylemi	Karbon nötr sektör, yenilenebilir enerjiye yatırım	Çevre dostu uygulamalar için teşvikler	Gıda sisteminin karbon ayak izini düşürme
Biyoçeşitlilik	Ekosistemleri koruma ve restorasyon	Biyoçeşitliliği artırmayı destekleyen uygulamalar için teşvikler	Sürdürülebilir arazi kullanımı ve doğa dostu üretim teşvikleri
Sürdürülebilirlik	AB içindeki tüm sektörlerde sürdürülebilir kalkınma	Yeşil tarım ve sürdürülebilir üretim teşvikleri	Gıda israfını azaltma, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda sistemleri oluşturma
Finansman	AB bütçesi, özel yatırımlar, Yeşil Mutabakat Fonu	2023-2027 için 387 milyar Avro, %25'i eko-sisteme ayrılmıştır	Yeşil Mutabakat ve CAP bütçesi kapsamında destekler
Uygulama	AB genelinde entegre sektörler	Çiftçilere doğrudan ödemeler, kırsal kalkınma projeleri	Politik reformlar, teşvikler, farkındalık kampanyaları
Çiftçilere Etkisi	Çevresel düzenlemeler, dönüşüm süreci için destekler	Yeşil tarım için teşvikler, sürdürülebilirlik koşulları	Yeni üretim yöntemleri, daha az kimyasal kullanımı, sürdürülebilir ürünlere pazar avantajı
Zorluklar	Maliyet ve finansman, teknoloji altyapısı	Çiftçi gelirlerini, gıda arzı, sürdürülebilirlik arasında denge kurma	Gıda fiyatlarını dengede tutma, sürdürülebilirliği artırırken rekabetçiliği koruma

Kaynak: DeepSeek (Şubat 2025) kullanarak yazarın yorumları

Yukarıda paylaşılan uygulamalara yönelik olarak Türkiye diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında dezavantajlı konumda değildir. **Gerek karbon salımı gerekse kullanılan gübre miktarlarında "ortalama değerlere" bakıldığında Türkiye diğer ihracatçı ülkelere nazaran iyi bir konumdadır.** AB birçok üründe kendine yeterlidir ve bu ürünlere yönelik olarak Türkiye'nin ihracatında bir değişiklik olması beklenmemektedir. Buna karşılık Türkiye'nin önemli ihracat kalemleri arasında yer alan kabuklu yemişler, meyve ve sebzeler tarafında AB'ye ihracatının devam etmesi beklenebilir. Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı onaylaması gibi yeşil dönüşüme ve üretime yönelik olumlu değerlendirilebilecek adımlar göz önüne alındığında Türkiye'nin küresel rekabetçilikte mevcut konumunu koruması ve üçüncü ülkelerin beklenen standartları sağlamaması durumunda konumunu iyileştirmesi beklenebilir. Ancak önümüzdeki dönemler için AB nezdinde alt sektörler ve ürünler bazında ticarete ne tür kısıtlamaların getirilebileceği henüz kesin değildir. Bu gelişmeler çerçevesinde ürün bazında tarım-gıda değer zinciri boyunca üretimin takip edilmesi ve ilgili standartlara yönelik üretim yapılması önemli başlıklar haline gelecektir.

Türkiye tarım ve gıda sektörüne yönelik yukarıda bahsi geçen AB programlarına ve politika çerçevelerine uyum sağlamak ve rekabetçiliği korumak için hızlı şekilde yapılabilecek müdahaleler aşağıda listelenmektedir. Rapor çerçevesinde AB ön plana çıkmış olsa da bu öneriler Türkiye'nin ihracat yaptığı tüm pazarlardaki rekabetinin artması için de geçerli olacaktır. Hemen her çalışma çiftçi eğitimine vurgu yaptığı için aşağıda eğitim özelinde detay verilmemiştir. Bu noktada, Türkiye'nin zorlandığı alanlardan birinin bilginin çiftçiye aktarılmasını ifade eden **yayım** faaliyetleri olduğunun altı bir daha çizilmelidir. Yayım amaçlı olarak çiftçinin dilini konuşan ve hem tarımsal üretimde hem de bilgi aktarımında tecrübeli olan **Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri** önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır.

Öneri 1: Pestisit takibi ve kalıntı yönetiminin öncelik olması; biyoteknolojik çözümlerin yaygınlaştırılması

* Pestisit ve kalıntı yönetimine yönelik hızlı ve uygun maliyetli müdahale mümkündür. Gerek kamu gerekse özel sektör tarafından denetimler yoğunlaştırılmalı ve ilgili mevzuat çerçevesinde tarım ve gıda ürünlerinin pestisit seviyeleri kayıt altına alınmalıdır.

* Biyoteknoloji başlığına AB programlarında sıkça vurgu yapılmakla birlikte Türkiye açısından zamanlama ve bütçe açılardan hızlı bir müdahale zor görünmektedir.

Öneri 2a⁵: Organik ve sürdürülebilir üretime geçişin hızlandırılması; sertifikasyon ve izlenebilirliğin ön plana alınması

* Organik tarıma geçiş zamanlama ve bütçe açısından maliyetli bir süreçtir. Organik tarımın pazar payının küçük olması da olumsuz bir etkidir. Öte yandan AB programları organik tarıma sürekli vurgu yapmakta ve AB için dahi yüksek hedefler koymaktadır. Organik tarımın yanı sıra iyi tarım uygulamaları, onarıcı tarım (*regenerative*) uygulamaları ve coğrafi işaretli ürünler gibi hem katma değer yaratan hem de üreticiyi kullandığı kimyasallarda ve doğal kaynak tüketiminde disipline eden yöntemler Türkiye açısından uzun vadede olumlu getiri sağlayacaktır. Benzer şekilde sözleşmeli üretim yapan firmaların da süreci iyileştirmeleri mümkün olacaktır.

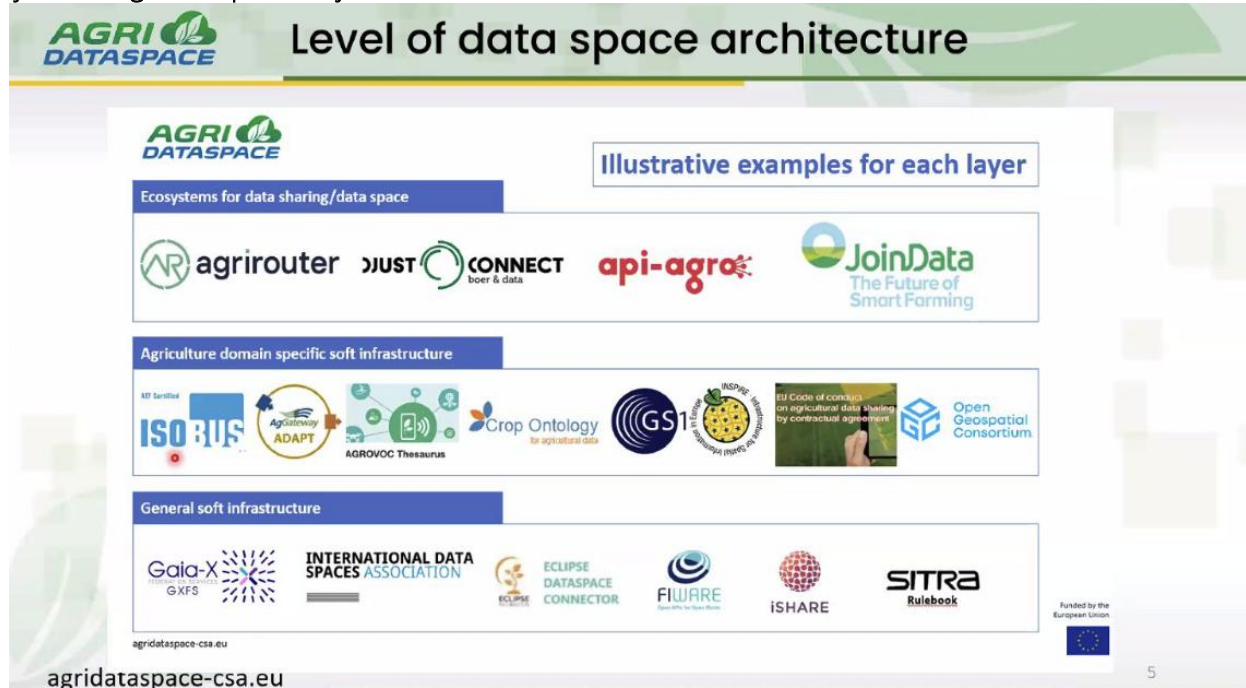
* Sertifikasyon ve izlenebilirlik ilk öneride olduğu gibi üreticiyi disipline etmenin yanı sıra tüketici tarafında da bilinç oluşturacak ve talep yönlü olarak sektörü yönlendirecek adımlardır. Teknoloji vasıtasıyla ihtiyaca bağlı olarak düşük bütçeli QR kod bazlı uygulamaların yanında daha yüksek bütçeli ve detaylı uygulama gerektiren blokzincir benzeri uygulamalara da yönelmek mümkündür. Burada kamu-özel sektör ortaklı projeler hazırlanabileceği gibi sektör genelinde- örneğin perakendecilerin ortak bir platform tasarlaması gibi- maliyeti düşürücü uygulamalar da hayata geçirilebilir.

⁵ Bu öneri 2020 yılında TÜSİAD tarafından yayınlanan Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi raporunda da yer almaktadır.

Öneri 2b: Teknoloji vasıtasıyla kaynak kullanımının verimli hale getirilmesi, izlenebilirliğin sağlanması, veri platformlarının kurulması

*Türkiye'de özel sektör birçok teknoloji uygulaması gerçekleştirmekte; yapay zekayı mevcut modellerine entegre etmekte ama bunların çoğu benzer çözümleri birbirinden bağımsız şekilde sektör paydaşlarına sunmaktadır. Bu kopukluğun ve verimsizliğin önlenmesi için ortak veri platformları oluşturulup ölçeklendirme ile uygulamaların daha etkin kullanımı sağlanabilir (finans alanında Kredi Kayıt Bürosu benzer bir uygulama yapmaktadır). AB'de buna yönelik güncel bir uygulama **Data-Driven Agri-Food Business** başlığı altında **Data Space** ile gerçekleştirilmektedir.

Şekil 11. AgriDataSpace Proje Mimarisi

Kaynak: <https://agridataspace-csa.eu>

* Agri Dataspace benzeri uygulamalar ile maliyetlerin düşmesi sağlanabilir ve bu şekilde karbon ayak izi takibi, gıda güvenliği, pestisit kullanımı, kalıntı takibi, tüketici tarafında farkındalık oluşturma gibi faydalar elde edilebilir.

Öneri 3: Kimyasal ve enerji kullanımı ve karbon ayak izi takibi

* İklim değişikliğini tetikleyen en önemli unsur karbon salımıdır. AYM'nin çıkış noktası karbon salımını azaltmak olduğu için gerek tarımsal üretim (enerji, gübre ve pestisit kullanımına bağlı) gerekse tedarik zinciri boyunca gerçekleşen faaliyetlerin (lojistik, depolama ve ambalaj) doğa dostu ve sürdürülebilir şekilde gerçekleşmesi için sektörde bilinç artırılmalı; üretim yöntemlerinde örneğin onarıcı tarım ve tedarik zincirinin her noktasında karbon ayak izini azaltacak uygulamalara öncelik verilmelidir. Bu hamleler finansal kaynağı ve kısa vadede farkındalığı artırmaya, orta vadede ise üretimi planlamaya ve tedarik zincirini iyileştirmeye yönelik hamleleri gerektirmektedir.

Öneri 4⁶: Katma değerli ve markalı ürünlere öncelik verme

* Küresel rekabet açısından tanınan, katma değeri ön plana çıkartan ve gerek AB ürünleri gerekse AB'ye ihracat yapan üçüncü ülkelerin ürünleri ile rekabet edecek katma değerli ürünlere yönelmek rekabetçiliğin artırılması için faydalı olacaktır.

* Bununla birlikte, markalaşmış, katma değerli üretim alanında dünya lideri olan üretici örgütlerinin bile ortakları olan üreticiyi disipline etmede zorlandıkları görülmektedir. Bu noktada gerekli finansmanın sağlanması, ürünün nitelikli olduğunun vurgulanması, tanıtım ve pazarlamanın etkili bir şekilde yapılması gerekmektedir.

* Temel katma değerli ürünler süt ürünleri, çiğ ya da işlenmiş meyve, zeytin-zeytin yağı ve bal gibi tarım ürünlerinde Türkiye önemli üreticiler arasında yer almaktadır. Bunlara yönelik mevcut başarı örneklerinin çoklanması ve ölçeklendirilmesi mümkündür. Öneri 2'de olduğu gibi burada da nitelikli üretim ön plana çıkartılmalıdır.

Öneri 5: Nitelikli ürünlerin, üretimin ve tedarik zincirinin finansmanı

*Yukarıdaki öneriler kuvvetli finansal destek gerektirmektedir. Çevre dostu üretimin ve tedarik zincirinin desteklenmesine yönelik gerek ulusal ve uluslararası finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi (yeşil finans ya da sürdürülebilir finans gibi) gerekse de özel sektör (sermaye fonları) ve kamunun (hibeler) bu tür destekleri önceliklendirmesi önemlidir.

Öneri 6: Yenilikçi iş birlikleri

*Türkiye özelinde yapılabilecek öneriler TÜSİAD'ın 2020 yılında yayınladığı Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi başlıklı raporunda da vurgu yapıldığı gibi finansman, teknoloji kullanımı, katma değer ve örgütlenme başlıklarında kesişmektedir. Yukarıdaki altı öneride de sektör paydaşları birbirinden kopuk hareket ettiğinde kaynaklar verimsiz kullanılmakta ve politika yapıcılar sektör taleplerini uygulamaya geçirememektedir. Kamunun başarılı olduğu alanlara özel sektörün destek olmasına; özel sektörün başarılı olduğu alanlara da kamunun destek olmasını sağlayacak uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Yukarıdaki Veri Platformu teknoloji bazlı olarak bunun örneğidir. Bunun ulusal ya da uluslararası iş birliği ile farklı açılımlarını örneğin FAO ile ya da UNDP ya da Dünya Bankası ile gerçekleştirmek mümkündür. Halen bu alanlarda ortak projeler yapılırsa da bu projeler kısa vadeli olmakta ve sürdürülebilir sağlanamamaktadır.

* Tarım ve Orman Bakanlığı başta olmak üzere ilgili diğer kamu kurumları (örneğin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi) yanı sıra iş dünyası örgütleri, uluslararası kuruluşlar, sektörel dernekler ve STK'lar gibi farklı alanlarda uzmanlığı olan kurumların ve akademinin yer alacağı **gıda sistemini iyileştirmeye yönelik** ölçeklendirilebilir projeler ile ilk altı maddedeki önerilere farklı şekillerde katkı sağlanabilecek ortak projeler tasarlanması faydalı olacaktır.

4. Sonuç

Avrupa Birliği AYM, Yeni OTP ve Çiftlikten Çatala Stratejisi ile birlikte yeni ve yeşil bir dönüşüm dönemine girmiştir. Sürdürülebilir kaynak kullanımını hedefleyen bu gelişmeler önümüzdeki dönemlerde küresel ekonomik faaliyetleri etkileyen sonuçlar doğuracaktır. Gelişmelerin tarım ve gıda sektörleri kapsamında ve hem Türkiye-AB hem de Türkiye'nin küresel dış ticareti özelinde farklı etkilerinin olması söz konusudur.

⁶ Bu öneri 2020 yılında TÜSİAD tarafından yayınlanan Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi raporunda da yer almaktadır.

Uzun tarihsel geçmiş ve Gümrük Birliği sebebiyle Türkiye ve AB önemli miktarda ticari ilişki içerisinde. Tarım ve gıda da bahsi geçen ticaret hacmi içinde önemli yer tutmaktadır. AYM ve Çiftlikten Çatala Stratejisi ile birlikte gerek tarımsal üretimin gerek gıda üretiminin gerekse de değer zinciri boyunca gerçekleşen faaliyetlerin disipline edilmesi söz konusu olacaktır. Şu an AB ülkeleri için tanımlanan uygulamalar ile üçüncü ülkelere yönelik yapılacak uygulamaların boyutu kesinleşmiş değildir. Ancak, her durumda, önümüzdeki dönemlerde üçüncü ülkelerin de AB içindeki uygulamalara uyum sağlaması gerekecektir. Türkiye gereken standartları sağladığı durumda diğer üçüncü ülkelere göre avantajlı bir konuma gelebilecektir.

Yukarıda AB Türkiye ilerleme raporundan anlaşıldığı gibi önümüzdeki döneme dair gelişmelerin sadece üretim ve ekonomi başlıklarında değil mevzuat çerçevesi ve etkin uygulama gibi tüm bileşenleri içeren bir yapıda değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, gıda sistemi yaklaşımı da önem kazanacak bir diğer başlıktır. Tarım ve Orman Bakanlığı konuya dair 2021 yılında **Sürdürülebilir Gıda Sistemlerine Doğru Türkiye'nin Ulusal Yol Haritası**'nı yayınlamıştır. Söz konusu Yol Haritası çalışmasında Türkiye'nin kurumsal altyapıyı henüz sağlamamış olması, veri üretiminde zorlanması, gerekli denetimlerin sağlıklı yapılamaması muhtemel tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Kamu bu alanlara dair son dönemde desteklere, planlamaya ve tarım sayımına yönelik hamleler başlatmış olsa da sektörün büyüklüğü ve değer zincirinin uzunluğu sebebiyle uyuma yönelik hamlelerin dikkatle planlanması gerekmektedir. Gerek AYM gerekse Çiftlikten Çatala Stratejisi geniş kapsamlı olup sağlık, iklim, beslenme, sürdürülebilir gıda sistemleri gibi birçok başlığı ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerden düzenlemekte ve Ar-Ge'nin önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin de bu başlıklara yönelik olarak kurumsal yapısını düzenlemesi zorunlu hale gelmektedir.

Türkiye tarım sektöründe çevre ve sürdürülebilir kaynak kullanımı çözüm bekleyen bir başlıktır. Ek olarak, maliyet tarafında makroekonomik faktörler kaynaklı yoğun baskı oluşmakta; mevcut üreticiler yaşlanmakta ve genç üreticiler de şehrin vaat ettiği sosyal imkanları kırsalda bulamadıklarından tarım ve gıda sektörüne ilgi göstermemekte; gıda fiyatları sürekli artış göstermekte ve kamu ve özel sektör açısından sürdürülebilir ve etkin üretim tehdit altına girmektedir. TÜSİAD'ın Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünü Analizi raporunda da tariflenen bu alanlarda yapısal reformlara girdi olabilecek unsurların değerlendirilmesi sektörün sürdürülebilirliği açısından faydalı görülmektedir.

Son olarak, literatürdeki çalışmalar küresel üretim ve ticareti konu aldığı için, kullanılan modeller ekonomik değişkenlere yönelik varsayımlar ve kısıtlamalar çerçevesinde çalışılmaktadır. Türkiye özelinde gerçekleştirilecek analizler önümüzdeki dönemlere yönelik planlamaya ışık tutabilecektir.

REFERANSLAR

- Aubert, P-M. (2024). "The Farm to Fork Strategy: reasons for failure and how to move forward." SciencesPo. IDDRI.
- Barreiro-Hurle, J., Bogonos, M., Himics, M., Hristov, J., Dominguez, I. P., Sahoo, A., et al. (2021). "Modelling environmental and climate ambition in the agricultural sector with the CAPRI model. No. JRC121368." Joint Research Centre (Seville site).
<https://econpapers.repec.org/paper/iptiptwpa/jrc121368.htm>
- Baquedano, F., C. Christensen, K. Ajewole, J. Beckman. (2020). "International food security assessment, 2020-30." GFA-31, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.
- Beckmann, J., Ivanic, M., Jelliffe, J. (2020a). "Market impacts of Farm to Fork: Reducing agricultural input usage." Appl Econ Perspect Policy. 44:1995–2013.
- Beckman, Jayson, Maros Ivanic, Jeremy L. Jelliffe, Felix G. Baquedano, and Sara G. Scott. (2020b). "Economic and Food Security Impacts of Agricultural Input Reduction Under the European Union Green Deal's Farm to Fork and Biodiversity Strategies." EB-30, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.
- Beghin, J., B. Meade, and S. Rosen. (2017). "A food demand framework for International Food Security Assessment," Journal of Policy Modeling (39):827–842. 2017.
- Bremmer, J., Gonzalez-Martinez, A., Jongeneel, R., Huiting, H., and Stokkers, R. (2021) "Impact assessment study on EC 2030 Green Deal targets for sustainable food production: effects of farm to fork and biodiversity strategy 2030 at farm, national and EU level." Wageningen Economic Research. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/555349>
- Boix-Fayos, C., De Vente, J. (2023). "Challenges and potential pathways towards sustainable agriculture within the European Green Deal." Agricultural Systems, 207: 103634.
- Faichuk, O. vd. (2022). "European Green Deal: Threats Assessment for Agri-Food Exporting Countries to the EU." Sustainability, 14, 3712.
- Guyomard, H., Soler, L-G., Détang-Dessendre, C., Réquillart, V. (2023) "The European Green Deal improves the sustainability of food systems but has uneven economic impacts on consumers and farmers." Communications Earth & Environment 4:358
- Henning, C., and Witzke, P. (2021) "Economic and environmental impacts of the green deal on the agricultural economy: a simulation study of the impact of the F2F-strategy on production, trade, welfare, and the environment based on the CAPRI-model." [www.fediol.eu/data/Farm to fork Studie Executive Summary EN.pdf](http://www.fediol.eu/data/Farm_to_fork_Studie_Executive_Summary_EN.pdf)
- Krishna, C., Donham, J., Wezel, A. (2023), "Eco-schemes in EU member states could benefit from more agroecology (Policy brief)." <https://isara.hal.science/hal-04122727v1>

Schiavo M, Le Moul C, Poux X and Aubert P-M. (2023) "The land use, trade, and global food security impacts of an agroecological transition in the EU." Front. Sustain. Food Syst. 7:1189952

TÜSİAD. (2020) Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10544-tarim-ve-gida-2020-surdurulebilir-buyume-baglaminda-tarim-ve-gida-sektorunun-analizi>